

Repliker och kommentarer*

EMIN TENGSTRÖM

Skäl för och emot tillväxt

Emin Tengström kan som humanekolog inte instämma i vissa av de synpunkter på tillväxt som Johan A Lybeck framförde i sin ledare i Ekonomisk Debatt 3/81. Enligt Tengström är tillväxt inte ett lämpligt medel att nå olika mål i samhället såsom full sysselsättning åt alla eller ökad standard för eftersatta grupper. Däremot kan tillväxt – i varje fall under vissa förutsättningar – bidra till bättre miljövård och underlätta vår u-hjälp.

Som ett led i en pågående dialog mellan nationalekonomer och humanekologer i Göteborg har jag erbjudits att kommentera ledaren i *Ekonomisk Debatt* nr 3/81 "Behöver vi tillväxt?" av Johan A Lybeck.

Som företrädare för ämnet humanekologi (fn vid Chalmers tekniska högskola) är jag liksom nationalekonomerna intres-

serad av "resurshushållning". Med det begreppet förknippar jag emellertid inte bara tankar på optimal resursallokering utan också hushållning med de fundamentala resurer, som utgörs av naturens substanser och processer och som är en förutsättning för allt mänskligt liv och all samhällelig aktivitet. Jag ser då det ekonomiska kretsloppet som ett delsystem av ett större system, som ytterst består av flöden av energi och material av olika kvalitet och struktur, av vilka somliga passerar genom det vi kallar "samhälle".

För att åstadkomma god hushållning med fundamentala resurser gäller det därför enligt min mening

1. att se till att det naturliga systemets förmåga att producera "varor" och "tjänster" åt samhället inte försämras över tiden
2. att från naturen hämtade resurser används så effektivt som möjligt, både i teknisk och organisatorisk mening
3. att sättet att utnyttja naturens resurser inte ger en rad, vad Sartre kallar, "kontrafinala effekter" (av typen hälsoproblem, miljöproblem etc)
4. att samhällets fördelningspolitik (i ett rikt land som Sverige) inte leder till att en viss materiell standard,

EMIN TENGSTRÖM innehar Chalmers Tekniska Högskolas Jubileumsprofessur i humanekologi.

* I denna avdelning välkomnas kommentarer till tidigare artiklar.

som vid en viss tidpunkt uppfattas som grundval för ett fullt tillfredsställande liv, vid en senare tidpunkt uppfattas som "fattigdom" genom förskjutningar i synen på vad som är god standard.

5. att välja sådana livsmål, individuella och kollektiva, som är förenliga med en långsiktig försörjning av en växande världsbefolkning.

Låt mig nu inleda mina kommentarer med att konstatera i vilka avseenden jag är helt överens med Lybeck.

För det första delar jag hans syn på 1980 års långtidsutredning. Bedomningarna där förefaller vara överdrivet optimistiska. För det andra accepterar jag tanken att vår konsumtion av tjänster, i varje fall i princip, kan öka utan att en sådan tillväxt negativt inverkar på resurshushållningen. För det tredje skiljer jag gärna mellan faktisk och potentiell tillväxt så som Lybeck gör i ledaren.

Så övergår jag till de punkter där vi inte är överens. I sin bok *Svensk samhällsekonomi* för Lybeck fram fyra skäl för fortsatt svensk tillväxt i den svenska produktionen (mätt i BNP). I ledaren har tre av dessa skäl tagits med. Jag följer nu bokens uppläggning men tar också upp argument från ledaren.

1. Skäl nummer ett för fortsatt svensk tillväxt är *sysselsättningen*. Lybeck vill främst bereda sysselsättning åt de kvinnor, som önskar förvärvsarbete men som ännu inte kunnat finna arbete. Fler-talet av dessa kan antas få arbete inom den offentliga sektorn, så som skett hittills. "Endast genom det förhållandet att ökade inkomster lett till ökade materiella krav, har den ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen med åtföljande inkomstökning i samhället också medfört ett behov av en större industriell sektor, något som vi sedan mitten av 70-talet tillgodosett genom ökad import."

Här finner jag att Lybeck tar litet för lätt på de kommande sysselsättningsproblemen. Det är väl inte bara fråga om en kvarstående restarbetslöshet bland

kvinnor utan utsikterna är oroande också för andra grupper. Effekterna av den vantade "tredje tekniska revolutionen", datoriseringen och robotiseringen, är svåra att bedöma i dagsläget. För mig ter det sig därför nödvändigt att pröva andra vägar att möta sysselsättningsproblemen än bara med det traditionella medlet, fortsatt tillväxt.

Kanske det vore vettigare om alla gick ned till sex timmarsdag eller fyra dagarsvecka med lön i proportion därtill. Ny teknik och nya organisationsformer inom den sk informella sektorn skulle leda till betydande produktivitetsförbättringar i den "glömda delen av den svenska ekonomin" (se vidare Lars Ingelstams bok *Arbetets värde och tidens bruk*).

Genom en sådan politik skulle man kunna vinna en rad sociala fördelar, som direkt skulle öka välfärden, om också inte den materiella standarden. Resurshushållningen (i den mening jag använde ordet i början av min artikel) skulle dessutom ges bättre förutsättningar genom att marginella resursflöden skulle kunna tas till vara.

2. I boken men inte i ledaren skriver Lybeck om behov av tillväxt för vissa grupper *materiella standard*, "inte bara vår allmänna prylsamhällesstandard utan främst standarden för eftersatta grupper, särskilt barnfamiljer och pensionärer" (sid 272). Jag saknar här en diskussion av F Hirschs argument, framförda i boken *Tillväxtens sociala granser*, mot tanken på att lösa eftersatta gruppers problem i rika länder med ytterligare tillväxt.

Jag vill tillägga, att huvudproblemet för barnfamiljer och pensionärer väl inte är den materiella standarden utan *välfärden*. Förbättringar i välfärden följer inte direkt av tillväxt i BNP-termer. Ibland leder kanske i stället tillväxten till minskad välfärd genom att företag och myndigheter drivs till hårda rationaliseringar för att bli effektivare.

3. Så har vi då *miljövården* som skäl för fortsatt tillväxt. I boken skriver Lybeck

(sid 273) om "ökade krav på miljö i naturen och på arbetsplatserna" och konstaterar med utropstecken efter att "även miljövård kostar pengar och kräver därför tillväxt".

För mig är det inte alldeles klart vad som menas med "krav på miljö i naturen". Jag är heller inte alldeles klar över hur tex tillväxt i svensk ekonomi skall kunna leda till minskat svavelnedfall i Sverige. Att förbättringar i arbetsmiljön kostar pengar, det kan jag däremot hålla med om.

Som jag ser det, handlar miljövård ibland kanske mest om att avstå från tillverkning av vissa produkter (metallburkar för öl tex), hellre än att blåsa på med tillväxt i hela ekonomin i syfte att få pengar över att betala miljövårdsinsatserna.

I ledaren finns ytterligare ett argument: "Med tillväxt följer ju utslagning i snabbare takt av allt gammalt kapital och föråldrade produktionstekniker. Med nytt kapital och med ny teknik kan man bättre skydda miljön och producera mer resurssnålt". Jag håller helt med om detta men nu finns anledning att påminna Lybeck om skillnaden mellan faktisk och potentiell tillväxt. Miljöförbättringar kanske bara kan uppnås, om den nya produktiviteten utnyttjas för att hålla produktionsvolymen konstant med mindre insatser av energi och material.

4.

Lybecks fjärde skal för fortsatt tillväxt i Sverige betraktar han i boken som mer "långlivat" än de övriga tre. Han skriver: "Vi har vår solidaritet inte bara inom landet men även mot *u-länderna*". Argumentet kan förefalla starkt. Vem vill väl anklagas för att vara osolidarisk med *u-länderna*?

Men jag förhardar mig och vill granska

argumentet litet närmare. Det lyder så här: "Tillväxt i *u-länderna* stimulerar *u-länderna* på flera sätt." Vi kan öka vår *u-hjälp*. "Mer tillväxt tjänar också som exportstimulans åt *u-länderna* genom att marknaderna för deras varor växer" (boken sid 272 f).

Nu galler detta sista (som Lybeck själv påpekar) inte alla *u-länder*, långt därifrån. Vidare är det långt ifrån självklart, att tillståndet för de breda grupperna i *u-länderna* blir märkbart bättre av att ekonomin i deras land blir mer internationaliserad. Att en minoritet eller i bästa fall vissa grupper kan vinna på det är en annan sak.

Svensk BNP-tillväxt som ett bidrag till global valfärd är kanske trots allt försumbart. Om däremot oljeländerna skulle fatta ett politiskt beslut om att sälja sin olja bara till *u-länder*, så skulle kanske *u-ländernas* samhällsbygge få en verklig stimulans. Jag tror nämligen liksom Lybeck att tillväxt behövs i *u-länderna*. Det är inte bara fråga om ett omfördelningsproblem.

Jag sammanfattar: Lybeck har framfört ett antal argument för fortsatt ekonomisk tillväxt i Sverige. Jag vill för min del acceptera somliga argument men avvisa andra. Självfallet söker jag inte argumentera för någon 0-tillväxtstrategi. I stället vill jag ifrågasätta om ekonomisk tillväxt som medel är ägnad att underlätta uppnåendet av de *mål* som Lybeck diskuterar.

Jag tror att det är viktigt att föra en mer nyanserad debatt än hittills om skälen för och emot tillväxt i Sverige. Långtidsutredningarnas monomana fasthållande vid tillväxten som samhällelig problemlösare är omotiverat i 80-talets värld. Samtidigt förefaller medlet allt svårare att förverkliga.